

változatosságot, a felszín alatti vizek gazdagságával összefüggésben viszont nagy a *forrás*, illetve a *kút* alaptagok megterheltsége. A terület domborzati neveinek többsége kifejezi a hely valamilyen sajátosságát, tényleges tulajdonságát, külső körülményekhez, helyhez való viszonyát. A hely tulajdonságának kifejezésére legnagyobb számban köznévi és melléknévi bővítményrészek szolgálnak. A köznevek csoportjában a növény- és állatnevek mellett az anyagnevek, építménynevek is nagy számban fordulnak elő, de jellemző olyan egyéb köznevek felhasználása is, amelyek metaforikusan utalnak a térszínforma valamilyen tulajdonságára.

Mivel a kilenc községből ötben a 18. századi betelepítések következtében 1945-ig jelentős volt a német nemzetiségűek száma, ezért a nevek összegyűjtése és elemzése során a német neveket is figyelembe vettem. A nevek továbbélése, aktív használata, illetve passzív ismerete településenként különböző mértékű, bár általában tapasztalható a hagyományok összegyűjtésének és őrzésének igénye (Perbál és Zsámbék község német nyelvű helytörténeti monográfiája is külön fejezetet szentel a helynevek bemutatásának).

A helynevek gyűjtésével és feldolgozásával céлом volt az is, hogy feltárjam, mit jelent e terület fővárosához közeli fekvése a nevek megőrződése, fennmaradása szempontjából. Ezért kérdőívek segítségével a névanyag aktív, illetve passzív ismeretét több korosztályban is vizsgáltam, s vizsgálataim eredményeit a községek mai településpolitikájával összefüggésben külön fejezetben elemeztem. Az elvégzett felmérés, illetve az adatgyűjtés azt jelzik, hogy a korábbi helynevek fennmaradása szempontjából a terület „veszélyeztetettnek” számít, ugyanakkor – igaz, egyelőre inkább csak hivatalos névadással – nagyobb számú helynév születése várható.

Munkám illeszkedik a helynevek Pest megyében jelenleg még folyó gyűjtési munkálataihoz, az adattárban szereplő történeti és mai helynevek részét képezhetik a majdani Pest megyei adattárnak, a helynevek feldolgozása pedig talán hozzájárulhat a nagyobb terület névrendszerének megismeréséhez is.

KOI BALÁZS: SZEMÉLYNÉVADÁS TISZABEZDÉDEN (A REFORMÁTUS EGYHÁZI ANYAKÖNYVEK ALAPJÁN) 1766–2000.

Budapest, 2003. 142 + 10 lap melléklet

Témavezető: Hajdú Mihály

Opponensek: Farkas Tamás, Sebestyén Árpád

Védés: 2004. június 4.

Megjelenés: Koi Balázs: Személynévadás Tiszabezdéden (a református egyházi anyakönyvek alapján) 1766–2000. Magyar Névtani Dolgozatok 197. Nyíregyháza, 2005.

171 + 10 l. melléklet

Témaválasztásom személyes motiváción alapul. Kutatásom helyszíne szülőfalum, a Tisza mellett fekvő 2063 fő lakosú Tiszabezdéd község (Szabolcs-Szatmár-Bereg megye). A falu 18. század végi, 19. és 20. századi rövid településtörténetének ismertetése során szólok a református lakosság számának alakulásáról, mert forrásaim a református

egyházi születési anyakönyvek (mindvégig magyar nyelven vezették őket) voltak. A házassági matrikulákat, a halotti anyakönyveket csak a ragadványnevek, családok azonosításánál, az íráskép megfigyeltéskor használtam. A település minden időszakban megőrizte református jellegét, igen csekély a más felekezetűek számaránya. Az első adatok 1766-tól datálódtak, ez adatgyűjtésem időbeli kezdete, a vége pedig a 2000. év. Ebből adódik, hogy írott neveket jegyeztem le, s ez megszabta vizsgálódásom kereteit is. A behatárolt időegységen belül teljességre törekvően tárom fel a község személynévanyagát: a családnévtípusokat, a keresztnévdívat hatóerőit, a ragadványnevek rendszerét. Az összehasonlítás lehetőségét szem előtt tartva vizsgálom minden személynévtípust. Tudatosan törekszem az adatok statisztikai szempontok szerinti bemutatására. Az elemzés hitelesítő az adattárak. Táblázataim bemutatják az időmetszetekbe sorolt névanyag állományának tagolódását, a korszakok során nyomon követhető változásokat. A 235 év névanyagának feldolgozása során az időbeliség, a felekezet és a névtípus szempontjaira voltam tekintettel.

A családnévanyag (546-féle családnév) megoszlását az előzmények szerinti, jelentéstani, motivációs szempontból vizsgálom. A fejezetet gyakorisági mutató, betűrendes adattár zárja, amelyben jelzem az első előfordulást, a név alakváltozatait, a százalékos megoszlást. A köznévi alapszavú nevek aránya a legnagyobb (189 név, 34,61%) a községben, de jelentős szerepet játszanak a hely- és településnévi (162 név, 29,67%) és személynévi eredetű nevek (118 név, 21,61%) is. A három fő típus közti eltérés mutatja, hogy melyik mennyire jellemző a község névadására. Az idegen eredetű nevek száma 67 (12,27%).

A keresztnévanyag bemutatása során a 235 éves időszakot kilenc, egyenként 25 éves periódusra osztva külön rendszerezem a férfi- és a női neveket. A szinkron metszetekből vezetem le a diakrón változási folyamatokat. A 232-féle (90 férfi és 142 női) első keresztnévet 7222 gyermek viselte (3697 fiú, 3525 leány). Az összesítő betűrendes férfi- és női névi adattárakból leolvasható, hogy a névanyagban mikor jelenik meg először a név, mely nevek jelentek meg újként (névgazdagodás), vagy melyek hiányoznak már az adott periódusban (névszegényedés). Szerepel (minden időmetszetben) a név előfordulási száma és százalékos részesedése is. – A legnépszerűbb nevek: *János, István, Ferenc, József, András, Károly, Lajos, Gyula Sándor, Béla*; illetve *Erzsébet, Borbála, Julianna, Eszter, Zsuzsanna, Ilona, Sára, Mária, Ida, Veronika* voltak; ezek gyakorisági táblázatban olvashatók. A keresztnévek divatjának változása grafikonokon is látható. A névanyag relatív és abszolút mutatói alapján a vizsgált időszakban egy férfinéven átlagosan 28,49 férfi, egy női néven 24,22 nő osztozik; az évenkénti megterhelés pedig a férfiaknál 0,23, a nőknél 0,19. – Külön tárgyalom az ikrek névadását (a 235 év alatt 93 kettős és egy hármas ikerszületés fordult elő); megfigyelem a több keresztnév adásával kapcsolatos jelenségeket (287 gyermek esetében: 145 leány, 121 fiú). Vizsgálom a keresztnévek helyesírását, s a 18–19. századi névanyagot csoportosítom eredet szerint is. Szólok a családnév és keresztnév kapcsolatáról a hangrend, a szótagszám, az alliteráló névszerkezetek vizsgálata alapján.

Részletesen foglalkozom az írásbeli ragadványnévanyaggal, a névkiegészítő, névhelyettesítő formulákkal. Az anyakönyvek tanúi e névcsoport családnévvé válásának, a névelemek bővülésének, jellemző sorrendjének, az írásmód alakulásának, a név tovább-

élésének. A község névrendszerében a betűszós, „közömbös” hangulatú ragadványnevek a legjelentősebbek.

Munkámban arra törekedtem, hogy a hazai névtani kutatási módszereket, bevált eljárásokat megőrizsem (a fő fejezetek előtt áttekintést adok az oda vonatkozó általános kérdésekről, illetőleg a szakirodalomról), emellett új ismeretekkel, adatokkal bővítem a névtudományt, hogy dolgozatom bekapcsolható legyen a tudomány eredményeibe.

HÁRI GYULA: LÉTESÍTMÉNYNEVEK NÉVTANI VIZSGÁLATA FEJÉR MEGYE EGYKORI MÓRI JÁRÁSÁBAN

Budapest, 2002. 284 + 255 lap adattár

Témavezető: Hajdú Mihály

Opponensek: Tóth Valéria, Zántó Edina

Védés: 2004. június 8.

Az értekezés a magyar névtudományban eddig átfogóan még föl nem dolgozott témát választott, s olyan terület helynévanyagára alapozva vizsgálja, ahonnet korszerű földrajzinév-gyűjtemény eddig még nem jelent meg. A címben jelzett fogalom is magyarázatra szorul, hisz a névkutatás gyakran más-más fogalmat használ az emberi létesítményeket jelölő tulajdonneveket jelentő, azokat összefoglaló névfajta megnevezésére. Olykor nem is a helynevek között tartják e típust számon, hanem az intézménynevekkel rokonítva tárgyalják. Az első fejezet a helynévfajtaként értelmezett névtípussal kapcsolatos elvi kérdéseket vet fel, a névcsoport elméleti kérdéseinek lehetséges megközelítéseit tárgyalja, azok tisztázását tűzi ki célul. Így elkülöníti az épületnév, az építménynév és létesítménynév terminusokat, ezeket a fogalmakat egyre tágabb kategóriaként értelmezi. A névcsoportok definíciója mindvégig a mikrotoponima fogalmának határai között marad; a dolgozat a létesítményneveket elválasztja a településnevektől. Határeseteknek leginkább a csoportos emberi építmények tekinthetők, amelyekben a lakóépületek száma magasabb (4-5 épületnél lehet egy ilyen határt megvonni), és a nem lakás céljából (hanem például gazdasági funkciókat) szolgáló építmények rovására túlsúlyba kerül. Ez a jelenség, az emberi létesítmények névtípusváltása, jól szemléltethető azzal a településtörténetből ismert változással, amikor a gazdasági funkcióval, kis személyzettel létrehozott major később sok lakost foglalkoztató pusztává, településsé válik. Ebben a fejezetben esik szó a létesítménynevek és más helynévfajta közös kapcsolódási pontjairól, valamint más névfajtaival (például az intézménynevekkel, tárgynevekkel) és a köznevekkel való érintkezéséről.

Az átfogó elemzések eddigi hiányából következik, hogy a témakörhöz kapcsolódó szakirodalmat még nem foglalta össze egyetlen munka sem. Éppen ezért a dolgozat részletesebben ismerteti a kérdéskörben megjelent magyar nyelvű és a fontosabb külföldi szakmunkákat, a létesítménynevek kutatásának történetét. A szakirodalom értékelését a helynévfajta 9 fő és 83 alsóbb szintű csoportjának vázolásával párhuzamosan végzi el. A létesítménynevek főbb kategóriái a következők: közlekedési, vízrajzi, gazdasági célú, szolgáltató, lakás céljából szolgáló létesítmények; közlekedési eszközök állomásai és